

Kokkuvõte

„Vene kool Eestis. Materjalide kogumik“

Inimõiguste Teabekeskus tegeles aastatel 2009 – 2010 projekti realiseerimisega „Tingimuste loomine venekeelse hariduse säilimiseks Eestis, läbi Euroopa diskrimineerimisvastaste põhimõtete juurutamise ja rakendamise“. Projekti eesmärgiks oli olukorra analüüs venekeelse koolihariduse sfääris ja õigusabi võimaldamine venekeelsete õppeasutuste õpetajatele, samuti hariduse vallas otsuseid vastuvõtvate üksikindiviidide, gruppide ja ühiskondlike tegelaste õiguslik koolitus. Peale selle anti projekti käigus panus ühiskondlikku dialoogi inimõiguste järgimise ja diskriminatsioonivaba kohtlemise probleemides (eriti hariduse alal), publikatsioonide abil massiteabevahendites ja seminaride organiseerimisega. Projekti finantseeris fond „Russkiy Mir“ Tallinna linnavalitsuse osavõtul.

Kogu projekti käigus sooritasid Teabekeskuse töötajad ja eksperdid seadusandluse ja seaduse täitmise tagamise praktika monitooringut, mille mõned tulemused läksid käesoleva kogumiku ptk 1. Inimõiguste Teabekeskuse esindajate kokkusaamistel õpetajate ja lapsevanematega, samuti erikoolituste, seminaride ja konverentside käigus, mille organiseeris keskus ja muud organisatsioonid, viidi läbi ankeetküsitlus. Käesoleva kogumiku ptk II on pühendatud saadud tulemustele, mida võib määratleda kui arvamust, mis tuleb kõige aktiivsemalt õpetajatelt ja aktivistidelt koolide halduskogudes ja õpilaste omavalitsustes.

1. peatükk

Eesti Vene kooli aktuaalsed probleemid

Diskrimineerimine ja võrdse kohtlemise põhimõte haridussüsteemis

Õigus haridusele on üks rahvusvahelistes õigusaktides ette nähtud ning põhiseaduslikult tagatud inimese põhiõigusi. Üldtunnustatud standarditeks tunnustatud dokumendid kindlustavad vähemuste õigust oma identiteedi säilitamisele emakeele kaudu. Enamik selliseid dokumente sisaldab klausleid selle kohta, et riikidele jäetakse võimalus teatud piiranguteks keskhariduse saamiseks vähemusrahvuste keeltes.

Mittediskrimineerimise baaspõhimõte on leidnud kinnituse mitmes dokumendis. Ka oli 2000. a. võetud vastu EL-i direktiiv, mis keelustab diskrimineerimise rassi ja etnilise päritolu/kuuluvuse tunnuste alusel pea kõikides avaliku elu sfäärides (nn rassidirektiiv). Diskrimineerimise keeld Eesti seadusandluses rajaneb esmajärjekorras EV Põhiseaduse § 12, mis kehtestab kõikide inimeste võrdsuse seaduse ees ning keelab diskrimineerimise rahvusliku, rassilise kuuluvuse, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usu, poliitiliste ja muude veendumuste, samuti varandusliku ja sotsiaalse seisundi ning muude asjaolude tõttu. Mis puutub seadusest tulenevasse võrdsusesse, siis kinnitas ka Riigikohus, et antud põhimõte laieneb kõikidele elusfääridele.

2009. aasta 1. jaanuaril jõustunud võrdse kohtlemise seaduses määratletud otsese ja kaudse diskrimineerimise, ahistamise jm definitsioonid praktiliselt ei erine 2000. a. direktiivi vastavatest sätetest. Üksikasjalikud diskrimineerimisvastased normid on seaduses kehtestatud mitte ainult

erasektori töötajate, vaid ka ametnike suhtes. Rassilise ja etnilise diskrimineerimise osas laieneb seadus mitte ainult tööhõive valdkonnale, vaid ka nt haridussfäärile.

Võrdne juurdepääs haridusele

Eesti hariduse infosüsteemi (EHIS) andmete järgi õppis iga viies Eesti päevaste üldhariduslike koolide õpilane vene keeles. 2007. a. septembris algas Eestis üleminek gümnaasiumitasemel (10.-12. klass) peamiselt eestikeelsele õppele. Ülemineku lõpetamine on ette nähtud 2011. a. Käesoleva aasta 1. septembrist kehtiv uus põhikooli- ja gümnaasiumiseadus pole toonud midagi põhimõtteliselt uut venekeelse kooli reformimise küsimusse. Praegune haridus- ja teadusminister püüab erinevate vahenditega ilmselgelt reformi forsseerida. Sama võib öelda mõningate kohalike omavalitsuste kohta.

Pealegi demograafiliste probleemide tõttu õpilaste ning sellest tulenevalt ka üldhariduslike koolide arv Eestis pidevalt väheneb, kuid venekeelsete koolide arvu kahanemise tempo on palju kiirem. EHIS andmetel vähenes aastail 1995-2009 eestikeelsete koolide arv 23%, venekeelsete arv aga 47%. Venekeelsed koolid langevad sageli ka nn koolivõrgu optimeerimise erinevate skeemide ohvriks. Selle näideteks on Loksal ja Rakveres tekkinud olukord. Juristide hinnangul rikuvad mõlema linnavalitsuse otsused venekeelne gümnaasium sulgeda/ühendada tõsiselt õigusnorme. Esiteks polnud küsimuse arutamisse kaasatud kõik asjaosalised. Teiseks olid otsused motiveerimata, koostatud vigadega ning osutasid valedele seadusesätetele.

Vene õpetajad tööturul

Venekeelsete koolide õpetajate suhtes rakendatavad eesti keele valdamise ametlikud nõuded piiravad nende õigusi tööks ja töö vabaks valikuks ning ametialaseks edutamiseks tööstaaži ja kvalifikatsiooni alusel. Venekeelseid koole külastab korrapäraselt Keeleinspeksioon, kontrollimaks õpetajate eesti keele valdamise taset. Kontrollimised toimuvad närvilises õhkkonnas. Õpetajaid kutsutakse vestlustele sõltumata sellest, kas neil on vastava taseme keeletunnistus või mitte.

Vene koolide õpetajatele, kes ei anna tunde eesti keeles, ei ole selle keele valdamine kvalifikatsiooninõudeks või selle osaks. Sellest tulenevalt ei saa eesti keele valdamise tase olla iseenesest õiguste piiramise aluseks. Keeleinspeksiooni tegevuse statistika (õpetajate rühv enamik kontrolli ei läbi) seab edukalt töötavate õpetajate suhtes proportsionaalsuse kriteeriumi täitmise kahtluse alla.

Keeleinspeksioon on kutsunud esmajärjekorras kontrollima tööandja distsipliini, sh dokumentatsiooni. Tegelikult viiakse peale paberikontrolli pedagoogidega läbi individuaalvestlused. Neid korraldab kooli juhtkond Keeleinspeksiooni teatise alusel. Vestlusele ilmumise kohustus tekib vaieldamatult vaid juhul, kui isiku või organisatsiooni kohta on algatatud väärteomenetlus ning isik kutsutakse selle kohta seletusi andma, kutsel peab olema märgitud kutsumise põhjus. Seadusest tulenevalt määrab tööandja töötaja riigikeele valdamise tarvilikust ja piisavust. Konfliktolukorras ta võib ka esitada taotlusi, kui töötajale esindatavad keelenõuded osutuvad liiga kõrgeks.

Eesti keele valdamist tõendavaks dokumendiks on keeletunnistus. 2008. a. keeldus seadusandja võrdsustama kuni 1999. aastani väljastatud täheliste kategooriate sertifikaate kehtestatud uute tasemetega, mistõttu seaduses puudub nende üksteisele vastavust määrav säte. Kuid neid arvestatakse töötaja keelenõuete täitmist tõendava dokumendina, kui nad tööandja arvates valdavad eesti keelt tööks vajalikus matus. Tegelikult tajub tööandja sertifikaatide vahetamise süsteemi kui vajadust nõuda töötajailt uut tüüpi dokumenti. Kuid seadusest see sugugi ei tulene. Seadusele ei vasta ka praktika, kui alaliselt töötavate õpetajatega sõlmitakse eesti keele valdamise kohta tõendite puudumise ettekäändel uusi tähtajalisi lepinguid.

Hoolekogud kui Eestis venekeelse kooli kaitsevahend

Vastavalt Põhiseaduse § 37 on hariduse iseloomu valikul on otsustav sõna lapsevanematel. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 73 näeb ette koolides hoolekogude kui lastevanemate kooli puudutavate küsimuste lahendamisse kaasamise mehhanismi loomise.

Õppekeele kinnitamise dokumendiks koolis on arengukava. Mitte miski ei keela koolil märkida arengukavas õppekeeleks vene keelt. Arengukava koostatakse koostöös hoolekoguga ning kinnitatakse koolipidaja poolt. Hoolekogul on õigus kooli arengukava kohta arvamust avaldada ning ta võib ilmutada selles osas ka järjekindluse. Kooli arengukavaga võib kinnitada ka gümnaasiumiastme õppekeeleks vene keele.

Oluliseks dokumendiks on ka kooli õppekava, mis määrab, millises keeles ja kuidas õpetamine toimub. Õppekava kinnitab kooli direktor, võimaldades enne kinnitamist hoolekogul oma arvamust avaldada. Hoolekogu nõusolekut eeldab ka koolis eriprogrammide, nagu keelekümblus või teistes keeltes õpetamine, rakendamine. Seega on hoolekogul võimalik lisaks vene keele kui ainukese põhikoolis õpetamise keele otsustamisele võimalik mõjutada ka teiste keelte kasutamist.

Järgnevas põhikoolis ja gümnaasiumis õppekeele määramise etapiks on vastava ettepaneku esitamine linna/vallavolikogule, kes omakorda kehtestab õppekeele põhikoolis ning esitab taotluse vabariigi valitsusele gümnaasiumi kohta.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus annab hoolekogule küll võimaluse põhikooli ja gümnaasiumi õppekeele küsimuse otsustamises osaleda, kuid jätab viimase sõna õiguse põhikooli osas kohalikule omavalitsusele, gümnaasiumi osas aga Vabariigi Valitsusele. Hoolekogu esineb seega vaid taotlejana, kelle ettepanekule võib järgneda nii positiivne kui ka negatiivne vastus. Hoolekogude mandaati tuleks muuta nii, et hoolekogu saaks endale vajaliku mõjujõu ning suurendaks sellega lastevanemate osa kooli saatuse küsimuste otsustamisel, õppekeele küsimus kaasa arvatud.

2. peatükk

Uuringu „Ühiskondlikult aktiivsed õpetajad ja lastevanemad venekeelse hariduse reformist Eestis“ tulemustest

EESMÄRGID JA ÜLESANDED

Uuringu põhieesmärgid:

- selgitada välja haridusprotsessis osalejate suhtumine Eesti venekeelse kooli probleemidesse;
- määrata kindlaks probleemide pingerida (millised vajavad lahendamist esmajärjekorras);
- määratleda probleemide võimalikud lahendusteel;
- teha kindlaks, mis küsimustes on protsessist osalejatel (õpetajad; lastevanemad, õpilased) sarnased arvamused, mis küsimustes esinevad erinevused ning millega on nad seotud.

METOODIKA

Projekt nägi ette järgnevaid *põhilisi uurimisplokke*:

1. Venekeelne haridus tervikuna: probleemid, eelistused, ootused
  - respondentide arvates pakilistemate venekeelse hariduse probleemide kindlaksmääramine;
  - eelistused hariduspoliitikas;
  - elanike ootused erakondade tegevuse suhtes;
  - kooli hoolekogude osa ning nende suhted haldusjuhtimise süsteemiga (nii koolisisesele kui ka munitsipaaltasandil) ja mõju õppe-kasvatuse protsessile.
2. Reform 2007: informeeritus ja hinnangud
  - informeeritus Eesti venekeelse kooli reformist;
  - avalik arvamus reformist 2007.
3. Keeleinspeksioon ja venekeelne kool
  - otsekontaktid keeleinspeksiooniga;
  - suhtumine keeleinspeksiooni tegevusse.
4. Venekeelse hariduse õiguslikud ja sotsiaalkaitse küsimused
  - õiguslikest mehhanismidest ning õigusabi võimalustest informeeritus;
  - sotsiaalsed mehhanismid ja võimalused;
  - suhtumine Vene Föderatsiooni rolli Eestis venekeelse hariduse toetamisel ja abistamisel: informeeritus ja ootused.

Iga ploki kohta olid töötatud välja vastavad tunnused (indikaatorid). Kokku oli kasutusel 29 tunnust-indikaatorit ning ligi 300 muutujat (sotsiaal-demograafilised näitajad kaasa arvatud).

Küsitlus viidi läbi 2010. a. kevadest sügiseni vene lingvistilise vähemuse kompaktses asumises kohtades: Tallinn ja teised Harju maakonna linnad, samuti Ida-Virumaa linnad. Põhiliseks uurimise teostamise vormiks sai *grupiviisiline ankeetküsitlus*. Kokku oli jagatud 350 ankeeti, tagastatud 212. Andmete töötlemine toimus operaatorfirma Saar Poll abiga.

Tulemuste korrektseks interpreteerimiseks tuleb silmas pidada, et küsitlus (ankeetide levitamine) toimus Inimõiguste Teabekeskuse esindajate kohtumistel õpetajate ja lastevanematega ning keskuse ja teiste organisatsioonide korraldatud eritreeningute, seminaride ja konverentside ajal. Seetõttu esindusliku juhuvalimit ei planeeritud ega kasutatud. Saadud tulemusi saab seetõttu hinnata kui *kõige aktiivsemate õpetajate ja lastevanemate, hoolekogude ning õpilasomavalitsuste liikmete* (viimaseid oli kahjuks küsitatud vähe) *arvamust*. Reaalselt on see enim ettevalmistatud

ja huvitatud haridusprotsessi osalejate küsitluse tulemus. Just see annab võimaluse pidada uuringu tulemusi sama tähtsateks, kui tavalise representatiivse küsitluse puhul.

JÄRELDUSED JA KOKKUVÕTE

- Enamik respondente (74%) tunneb tõsist muret venekeelse kooli tuleviku pärast teostatava koolireformi tingimustes.
- Sellest aspektist peetakse põhiliseks hariduse prioriteediks rahvusliku identiteedi säilitamist. Traditsiooniline hariduse eesmärk – teadmiste ja oskuste omandamine – osutus teisel kohal olevaks.
- Küsitletute rõhuv enamus usub Keskerakonna valmidusse koostööks venekeelses haridusprotsessis osalejatega. See on praktiliselt ainus erakond, keda nad usaldavad.
- Enamik respondente arvab, et venekeelse kooli reform on meetodiliselt ette valmistamata, selle eesmärgid on ähmased, etapid ja nende tulemuslikkuse hindamise kriteeriumid suvaliselt määratud ning puudub vajalike ressursside arvestus. Sellele võib lisada, et teadaolevalt ei ole kavandatud ka reformi *kvaliteedi* monitooringut.
- Enamik ankeedi küsimustele vastanutest (62%) on nõus sellega, et reformi tulemusena paraneb koolilastel eesti keele oskus. Vaid viiendik respondente arvab aga, et vene noortel tekivad eestlastega võrdsed võimalused konkurentsiks tööturul.
- Venekeelse hariduse aktivistid toetavad paindlikku lähenemist reformi teostamisele, reformi keskmes peab olema *konkreetne kool*, mis peaks ise määrama protsessi tempo ja vaheeesmärgid (58%).
- Küsitletud tunnistavad, et kasutavad oma igapäevases töös eesti keelt suhteliselt harva ja üldse kasutab seda vaid õpetajate vähemus. Pealegi pedagoogide enamik (74%) arvab, et ametlikud eesti keele valdamise nõuded on kas liiga kõrgeks aetud või ei vasta reaalsele vajadusele. Just seetõttu keeleinspeksiooni kontrollid tekitavad stressi.
- Respondentide vastused andsid tunnistuse vägagi kesisest reformi aluseks olevate seaduste tundmisest, kuigi õpetajad teadsid teistest protsessi osalejatest rohkem. Kõige rohkem usaldavad vastanud probleemide tekkimisel ühiskondlike inimõiguste kaitse organisatsioone. Ametlike institutsioonide ja kutseühenduste suhtes suurt usaldust ilmselt pole.
- Küsimustele vastanud avaldasid valmidust koostööks erinevate organisatsioonidega venekeelse kooli probleemide lahendamiseks. Esikohale seati lastevanematest koosnevad hoolekogud. Kuid reaalselt olemasolevaid mehhanisme kuigi efektiivselt ei kasutata.
- Respondentide arvates peaks Venemaa organisatsioonid vaieldamatult osalema Eestis venekeelse hariduse säilitamises ja arendamises, kuid kaugeltki mitte kõik vastanutest ei oma andmeid venekeelse kooli reaalsest abistamisest Venemaa organisatsioonide poolt.